

Empowerment of Prisoners and its Effect on the Family Economy from a Jurisprudential Point of View

Ahmad Ranjbari¹, Akbar Rajabi^{2*}, Samira Golkhandan³

1. PhD Student, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Humanities, Khomeini Branch, Islamic Azad University, Khomeini, Iran.

2. Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Humanities, Khomeini Branch, Islamic Azad University, Khomeini, Iran: (Corresponding Author).

3. Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Humanities, Khomeini Branch, Islamic Azad University, Khomeini, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages: 169-184

Article history:

Received: 4 Oct 2022

Edition: 9 Nov 2022

Accepted: 1 Jan 2023

Published online: 9 April 2023

Keywords:

Empowerment, Prisoners, Employment, Economic, Family, Vocational Training.

Corresponding Author:

Akbar Rajabi

Address:

Iran, Khomeini, Islamic Azad University, Khomeini Branch, Faculty of Humanities, Department of Criminal Law and Criminology.

Orchid Code:

0000-0001-7609-016X

Tel:

0918165100

Email:

a.rajabi135353@gmail.com

ABSTRACT

Background and Aim: One of the harms of imprisonment, especially when the head of the family is sentenced to imprisonment, is the imposition of economic problems on families. In this paper, an attempt has been made to investigate the effect of empowerment of prisoners and its effect on the economy from a jurisprudential point of view.

Materials & Methods: The present paper is descriptive-analytical and the library method is used.

Ethical considerations: In this paper, the originality of the texts, honesty, and trustworthiness have been observed.

Findings: Empowerment of prisoners is one of the mechanisms of rehabilitation and correction of prisoners, which includes various programs such as education, employment, and vocational training. Employment and vocational training, apart from their effect on prevention of repeating the crime, can help improve the economic status and livelihood of prisoners' families, both during and after their imprisonment. The jurisprudential basis of empowering prisoners in order to protect their families is the "Principle of Vezr", which implies the individuality of punishments and criminal responsibility. According to this principle, the punishment is only for the perpetrator.

Conclusion: Empowerment of prisoners, especially their employment, is one of the important issues of punishment for prisoners, which requires more attention from an economic perspective. Employment and vocational training of prisoners can be achieved in the context of a corrective approach and, of course, an economic view of punishment and imprisonment.

Cite this article as:

Ranjbari A, Rajabi A, Golkhandan S. Empowerment of Prisoners and its Effect on the Family Economy from a Jurisprudential Point of View. *Economic Jurisprudence Studies*. 2022-2023

فصلنامه مطالعات فقه اقتصادی، دوره پنجم، شماره اول، بهار ۱۴۰۲

توانمندسازی زندانیان و تأثیر آن بر اقتصاد خانواده از نگاه فقهی

احمد رنجبری^۱، اکبر رجبی^{۲*}، سمیرا گل خندان^۳

۱. دانشجوی دکتری گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد خمین، دانشگاه آزاد اسلامی، خمین، ایران.

۲. استادیار گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد خمین، دانشگاه آزاد اسلامی، خمین، ایران (نویسنده مسئول).

۳. استادیار گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد خمین، دانشگاه آزاد اسلامی، خمین، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: یکی از آسیب‌های مجازات حبس، به خصوص وقتی که سرپرست خانواده محکوم به حبس شود، تحمیل مشکلات اقتصادی بر خانواده‌هاست. هدف پژوهش حاضر این است که تأثیر توانمندسازی زندانیان را بر اقتصاد از منظر فقهی بررسی کند.

مواد و روش‌ها: مقاله حاضر توصیفی-تحلیلی است و از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است.

ملاحظات اخلاقی: در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

یافته‌ها: توانمندسازی زندانیان از سازوکارهای بازپروری و اصلاح زندانیان است که برنامه‌های مختلفی از قبیل آموزش، اشغال و حرفه‌آموزی را شامل می‌شود. اشتغال و حرفه‌آموزی جدا از تأثیری که بر پیش‌گیری از تکرار جرم دارد می‌تواند از منظر اقتصادی به بهبود وضعیت اقتصادی و معیشت خانواده زندانیان، هم در دوره مجازات حبس و هم پس از آن کمک کند. مبنای فقهی توانمندسازی زندانیان در راستای حمایت از خانواده آن‌ها، «قاعده وزر» است که بر شخصی بودن مجازات‌ها و مسئولیت کیفری دلالت دارد. بر اساس قاعده مورد اشاره، مجازات صرفاً به مرتکب جرم اختصاص دارد.

نتیجه‌گیری: با توجه به نقش توانمندسازی زندانیان در اشتغال آن‌ها، لازم است بیش از پیش به توانمندسازی در زندان‌ها توجه شود. اشتغال و حرفه‌آموزی زندانیان در بستر یک رویکرد اصلاح‌گرایانه و نگاه اقتصادی به مجازات و حبس تحقق‌پذیر است.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۱۶۹-۱۸۴

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۱۲

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۱/۰۸/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۱۱

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۱/۲۰

واژگان کلیدی:

توانمندسازی، زندانیان، اشتغال، اقتصاد، خانواده، حرفه‌آموزی.

نویسنده مسئول:

اکبر رجبی

آدرس پستی:

ایران، خمین، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد خمین، دانشکده علوم انسانی، گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی.

تلفن: ۰۹۱۸۱۶۵۱۰۰۹

کد ارکید:

0000-0001-7609-016X

پست الکترونیک:

a.rajabi135353@gmail.com

۱. مقدمه

مجازات زندان پیامدهای منفی زیادی به‌ویژه بر روی خانواده زندانیان دارد. اگر یکی از اعضا مخصوصاً سرپرست خانواده به محکومیت کیفری دچار شود، زندگی سایر اعضا و نهاد خانواده تحت تأثیر قرار می‌گیرد. خانواده‌های زندانیان در معرض آسیب‌های اجتماعی مختلفی قرار دارند که زندگی را برای آن‌ها دشوار می‌کند. هرچند آن‌ها تقصیری در این رخداد ندارند، رنج‌ها و آسیب‌های گوناگون فرهنگی، اخلاقی و اقتصادی این حادثه بر آن‌ها تحمیل می‌شود. به همین دلیل احتمال آسیب‌هایی مانند طلاق، ناامنی، فقر و ... در میان این خانواده‌ها وجود دارد؛ به‌گونه‌ای که برخی از همسران زندانیان به‌خصوص زندانیانی که به حبس‌های طولانی‌مدت محکوم می‌شوند، از همسر خود جدا می‌شوند و عملاً با زندانی شدن مرد، خانواده از هم می‌پاشید و بیشترین آسیب متوجه فرزندان بی‌گناه می‌شود. احساس شرم‌ساری، نگاه بدبینانه دیگران، محدود کردن و قطع رابطه اطرافیان، انزوا، ترک تحصیل و گرایش به رفتارهای پرخطر و بزهکاری در صورت نبود حمایت‌های فرهنگی و الگوهای اخلاقی و عاطفی در خانواده، تنها بخشی از مشکلاتی است که خانواده‌های زندانیان و فرزندان آن‌ها را تهدید می‌کند. خانواده زندانیان با وجود آنکه جرمی مرتکب نشده‌اند و نیت بزهکارانه‌ای نداشته‌اند، بیشتر از خود زندانیان با مشکل مواجه می‌شوند و از همان لحظه که سرپرست آن‌ها راهی زندان می‌شود، در معرض آسیب‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی قرار می‌گیرند. در بیشتر مواقع، مشکلات اقتصادی نخستین دغدغه خانواده زندانیان است که در صورت حمایت نکردن از این خانواده‌ها رشد چشمگیر طلاق همسران زندانیان، ترک تحصیل

فرزندان، ناهنجاری‌های اجتماعی و روانی، گرایش اعضای خانواده به مشاغل کاذب و تکدی‌گری رخ خواهد داد. چنین معضل اساسی به تولید و تکرار جرم در جامعه می‌انجامد. یکی از راهکارهای مقابله با این وضعیت، توانمندسازی زندانیان است. در خصوص زندانیان و خانواده زندانیان پژوهش‌های زیادی انجام شده است. رستگاری‌نیا (۱۳۸۸)، در مقاله‌ای، تأثیر اشتغال به کار بر کاهش اختلالات روانی شایع در بین زندانیان را بررسی کرده است. نتایج بررسی وی نشان می‌دهد که بیشترین شدت اختلالات در بین زندانیان در انحراف ضد اجتماعی و افسردگی و کمترین آن در هیپوکندری (خودبیمار-انگاری)، مانیا، اسکیزوفرنی و شخصیت هیستریک است. همچنین ۸/۹ درصد زندانیان بسته و ۶/۶۳ درصد زندانیان باز فاقد هر گونه اختلال شخصیتی بوده‌اند که با توجه به نتایج به‌دست آمده فرضیه‌های این پژوهش: اول، بین همه زندانیان اختلالات شخصیتی وجود دارد (تأیید نمی‌ود). دوم، اختلال انحراف ضد اجتماعی و افسردگی در بین زندانیان بیشتر از دیگر اختلالات است. سوم، اختلالات شخصیت در بین زندانیان باز کمتر از زندانیان بسته است. بهارلو (۱۳۸۹) در مقاله‌ای موضوع اشتغال زندانیان را بررسی است. نتایج مقاله مذکور بیانگر این است که تهیه مقدمات اشتغال به کار زندانیان از نظر عقلی امری پسندیده است و می‌تواند یکی از مصادیق «تعاون بر نیکی‌ها» محسوب شود؛ زیرا با اشتغال زندانی می‌توان از بسیاری مضرات زندان و بیکاری پیشگیری کرد. حسنی (۱۳۹۵) در مقاله‌ای تأثیر آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در میزان اشتغال زندانیان آزاد شده در استان کردستان را مورد بررسی قرار داده

بر اقتصاد خانواده دارد؟ به منظور دست‌یابی به پاسخ این پرسش، ابتدا مفهوم توانمندسازی زندانیان بررسی شده است و در ادامه از «قاعدهٔ وزر» در قالب مبنای فقهی حمایت از خانوادهٔ زندانیان و سپس تأثیر توانمندسازی و اشتغال زندانیان بر وضعیت معیشت خانوادهٔ آن‌ها بحث شده است.

۲. مواد و روش‌ها

مقالهٔ حاضر توصیفی-تحلیلی است و در آن از روش کتاب‌خانه‌ای استفاده شده است.

۳. ملاحظات اخلاقی

در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

۴. یافته‌ها

توانمندسازی زندانیان از سازوکارهای بازپروری و اصلاح زندانیان است که برنامه‌های مختلفی از قبیل آموزش، اشغال و حرفه‌آموزی را شامل می‌شود. اشتغال و حرفه‌آموزی جدا از تأثیری که بر پیش‌گیری از تکرار جرم دارد می‌تواند از منظر اقتصادی به بهبود وضعیت اقتصادی و معیشت خانواده زندانیان، هم در دورهٔ مجازات حبس و هم بعد از آن کمک کند. مبنای فقهی توانمندسازی زندانیان در راستای حمایت از خانوادهٔ آن‌ها، قاعدهٔ وزر است که بر شخصی بودن مجازات‌ها و مسئولیت کیفری دلالت

است. نمونهٔ آماری این پژوهش نشان می‌دهد ۱۶٪ افراد توانسته بودند در راستای آموزش‌های فنی و حرفه‌ای گذرانده در زندان شغل بیابند که از این تعداد ۴۷٪ افراد به شغل پیش از زندان خود بازگشته بودند یا آموزش‌هایی که در زندان دیده بودند در راستای شغل پیش از زندان آن‌ها بود. در مقابل، از کل نمونهٔ مورد بررسی شغل فعلی معادل ۷۰٪ افراد با آموزش‌های فنی و حرفه‌ای گذرانده در زندان تناسب نداشت. دیگر یافته‌ها نشان داده است دوره‌های سرویس و نگهداری خودرو، جوشکاری، گچ‌کاری، رایانه‌کار درجهٔ ۲ و ۱ و دامداری بیشترین میزان اشتغال را داشته‌اند. از دیگر نتایج مهم تحقیق این است که ۴۴٪ بین شغل پیش از زندان و پس از آزادی از زندان ایشان تناسب وجود دارد؛ یعنی تقریباً نزدیک به نیمی از افراد در راستای شغل پیش از زندان دوباره اشتغال یافته بودند و ۱۸٪ در راستای شغل پیش از زندان خود آموزش دیده بودند و در ۷۵٪ آموزش‌های گذرانده در زندان در راستای شغل پیش از زندان ایشان نبوده است. با توجه به نتایج تحقیق پیشنهاد می‌شود که برای هر زندانی هنگام ورود به زندان پرونده‌ای آموزشی تشکیل شود که در آن همهٔ مشخصات فردی زندانی و سوابق شغلی او درج شود و با هدایت فرد به آموزش‌های در راستای شغل پیش از زندان فرد زمینه را برای اشتغال بیشتر زندانیان و کسب درآمد فراهم کنند. با توجه به اهداف و نتایج پژوهش‌های مذکور، مشخص است که موضوع توانمندسازی زندانیان و تأثیر آن بر اقتصاد خانواده از نگاه فقهی تا کنون مورد توجه قرار نگرفته است. پرسش اساسی که در پژوهش حاضر مطرح و بررسی می‌شود این است که از نگاه فقهی توانمندسازی زندانیان چه اقداماتی را شامل می‌شود و چه تأثیری

دارد. بر اساس قاعده مورد اشاره، مجازات صرفاً به مرتکب جرم اختصاص دارد.

۵. بحث

۵-۱. مفهوم توانمندسازی

توانمندسازی یک رویکرد نوین انگیزش درونی به معنی آزاد کردن نیروها و قدرت درونی افراد و فراهم کردن بسترها و به وجود آوردن فرصت‌ها برای شکوفایی استعدادها، توانایی‌ها و شایستگی‌های کارکنان است و در واقع شامل ادراکات فرد از نقش خود در شغل و سازمان می‌شود. توانمندسازی روان‌شناختی شامل پنج بعد: احساس شایستگی، احساس اعتماد، احساس مؤثر بودن، احساس خودمختاری و احساس معنی‌دار بودن است (عبدالهی، ۱۳۹۱، ۴۵). فرآیند افزایش احساس شایستگی در افراد از طریق شناسایی و حذف شرایطی است که موجب ناتوانی آنان شده است (کانگر، ۱۹۸۸، ۶۷). توانمندسازی روان‌شناختی عبارت است از فرآیند افزایش انگیزش درونی در انجام وظایف محوله در چهار بعد شناختی مؤثر بودن، شایستگی، معنی‌دار بودن و داشتن حق انتخاب (توماس، ۱۹۹۵). توانمندسازی و کارآفرینی برای دولت‌هایی که در پی کارایی و اثربخشی هستند، یک نیاز اساسی است و بسیاری از سازمان‌های فرهنگی و آموزشی به شدت به دنبال روش‌ها و رویکردهای کارآفرینی سازمانی هستند (هادی‌زاده مقدم، رحیمی فیل‌آبادی، ۱۳۹۴). این همه زمانی امکان‌پذیر است که اعتماد در جهت‌های مختلف در بین افراد در جریان باشد و جامعه از جوی سالم برخوردار باشد و نکته حائز اهمیت این است که یک

جامعه برای رسیدن به سلامت نیز نیازمند برخورداری از ویژگی آفرینندگی خواهد بود (آلوارز و بارنی، ۲۰۰۷). از سوی دیگر برای دستیابی به نتایج اعتماد، جامعه نیازمند افزایش نوآوری، مولد بودن، انگیزش و خلاقیت است که این امر لزوم فرایندی از پایین به بالا است و در حقیقت هسته اصلی کارآفرینی را تشکیل می‌دهند. توانمندسازی، راه‌بردی مهم برای توسعه فعالیت‌های شغلی مختلف در تطابق با تغییرات خارجی، کارآفرینی و یکی از مسائل اصلی افراد در کار است و توانمندسازی با پرورش افرادی با انگیزه و توانا به مدیران امکان خواهد داد تا علاوه بر کارآفرینی در برابر پویایی‌های محیطی رقابتی، به سرعت و به‌طور مناسب عمل کند، موجبات برتری رقابتی سازمان خود را فراهم آورند و این امر افراد را در محیط‌های آموزشی برای ورود به جامعه آماده می‌کند.

۵-۲. توانمندسازی و بازپروری زندانیان

توانمندسازی بازپروری متضمن این معنی است که بزه‌کار دارای سابقه و توانایی‌های یک شهروند مولد است و به همین دلیل قبل از هر چیز باید دوباره آموزش ببیند و به‌سوی ارزش‌هایی که در یک حیات مولد و برای یک شهروند مفید ضروری است سوق داده شود (غلامی، ۱۳۸۲، ۵۹). بسیاری از بزه‌کاران در محیط استرس‌زا و متشنج خانوادگی و یا با مشکلات فراوانی همراه بوده‌اند. این افراد نیازمند برخورداری از روش‌های بازپرورانه و سازگارانه هستند. در این قسمت عناصر مورد توجه در فرایند

توانمندسازی و بازپروری زندانیان مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۵-۲-۱. آموزش و مهارت اجتماعی

برخی (هندرسن و هالین، ۱۹۸۹)، راه‌حل عمده درمان و توان بخشی کزروان را تعلیم و تربیت دوباره این افراد می‌دانند و بر قرار دادن آنان در برابر فرایندهای یادگیری و درونی‌سازی دوباره هنجارها و ارزش‌های اجتماعی تأکید می‌کنند. این سیاست که «جامعه‌پذیری مجدد» نام گرفته است، با هدف جبران کاستی‌های جامعه‌پذیری و جایگزین ساختن نوعی جامعه‌پذیری جدید به جای آن تدوین می‌شود و امروزه به جایگاه خود در قالب راه‌کاری مهم برای بازگرداندن مجرمان به آغوش جامعه رسمیت بخشیده است.

مطالعات کیفی بیانگر تأثیر آموزش و مهارت اجتماعی بر توانمندسازی است. ساراسون، روان‌شناس، دو گروه افرادی را که یک عده از زندان آزاده شده بودند و آموزش مهارت دیده بودند با گروه دیگری که این آموزش‌ها را ندیده بودند، مقایسه کرد که نتیجه، برتری گروه آموزش‌دیده، نسبت به گروه دیگر بود. ۳۱ درصد از گروه کنترل، در طی پنج سال مجدداً مرتکب خلاف شدند؛ در حالی که فقط ۱۵ درصد از گروه آموزش‌دیده مهارت‌های اجتماعی در طی همین مدت دست به تخلف زدند. مهارت‌های اجتماعی اغلب از طریق آموزش الگودهی و تقویت اجتماعی، قابل اعمال است. برخی از برنامه‌ها بر مهارت‌های خاص، مانند مهارت‌های ارتباطی با

گروه‌های مشخصی مانند خانواده یا دوستان متمرکز هستند. از بین این مهارت‌ها، کلاس‌های آموزش خانواده را می‌توان نام برد که در مراکز مراقبت پس از خروج اجرا می‌شوند. در این کلاس‌ها، نگرش‌ها و روش‌های مناسب تعامل با دیگران آموزش داده می‌شود. هدف این کلاس‌ها، تغییر رفتار اجتماعی در درازمدت است. «در دو دهه اخیر، پژوهش‌های انجام شده به کرات نشان داده‌اند که والدین و خانواده می‌توانند یا باعث خطر شوند یا از شدت آن بکاهند» (هاوکینز و دیگران، ۱۳۸۲، ۱۲۲). برنامه آموزش خانواده در مراکز مراقبت پس از خروج، مهارت‌هایی را برای مقابله با عوامل خطرزا و ارتقای عوامل حفاظت‌کننده و برقراری پیوند عاطفی بین اعضا و مددجو آموزش می‌دهد؛ زیرا در مواردی که رابطه زندانی با خانواده و همسرش به طلاق منتهی نشده است، معمولاً فرآیند ارتباطی با اختلال مواجه است (پوت واین و دیگران، ۱۳۸۶، ۲۰۵). آموزش مهارت خانواده را می‌توان نوعی از مراقبت غیر رسمی دانست که مراقبت افراد نیازمند را اشخاصی انجام دهند که از طریقی با آنان در تماس هستند. مداخله‌گری‌هایی که با هدف تغییر رفتار جمعی انجام شده‌اند، امیدبخش‌تر به نظر می‌رسند؛ زیرا وقتی محیط زندگی و فرایندهای آموزشی افراد مشابه است، احتمال تعمیم مهارت‌ها هم افزایش می‌یابد. این روش‌ها با بهره‌گیری از تأثیر الگوهای به-هنجار (غیر منحرف) بهتر می‌توانند وضعیت محیط طبیعی زندگی مجرمان را مهار کنند. آموزش این مهارت‌ها موجب بهبود رفتار مددجو و مهارت کنترل

رشدمدار لازم است که به دنبال جلوگیری از تکرار جرم کودکان و نوجوانان بزه کار است.

خود در او می شود و در نتیجه به افزایش دل بستگی های ایمن با خانواده ختم خواهد شد.

۵-۲-۲. تحصیل و حرفه آموزی

امکان تحصیل به معنای برخورداری فرد، از حق دسترسی به فرصت لازم برای رشد و شکوفایی استعدادها و آماده شدن وی برای کسب جایگاه شایسته و ایفای مطلوب نقش اجتماعی اوست. به همین دلیل خارج شدن فرد از فرایند تحصیل، قبل از پایان دوره تحصیلی معمول را می توان از آسیب زاترین وقایع رشد آموزشی دانست. لذا لازمه ایجاد انگیزه ادامه تحصیل برای زندانیان آن است که انتظارات شغلی برجسته به آنها تفهیم و این طور القا شود که کسب منزلت شایسته در اجتماع و مسیر مشروع پیشرفت، از طریق تلاش خود فرد و نیل به مدارج عالی علمی میسر است (مهدوی، ۱۳۹۰، ۳۲۶). در کنار تحصیل، بخش مهمی از برنامه های اجرایی توانمندسازی متوجه حرفه آموزی در قالب کارگاه های فنی و حرفه ای است. آنها بر مبنای خواست و سلیقه و همچنین با توجه به سطح دانش خود، در یکی از کارگاه های حرفه آموزی، مشغول می شوند.

حرفه آموزی مددجویان، در وهله اول برای آشکارسازی جنبه آموزشی کانون و نیز در راستای پیشگیری از اتلاف وقت مددجویان، به کار گرفته می شود. این امر از منظر نظریه کنترل اجتماعی هیرشی نیز مورد توجه است؛ زیرا طبق این نظریه، درگیر شدن در فعالیت هایی که وقت آزاد کمی برای

برنامه های آموزشی مؤسسات کاردرمانی در دو حوزه تحصیلات علمی و حرفه آموزی دنبال می شوند. برنامه های مذکور با توانمندسازی علمی و عملی مددجویان، فرصت های مشروع دستیابی به اهداف را در دسترس آنها قرار می دهند. چنین رویه ای در پیشگیری از جرائم مؤثر است. بر همین اساس، ماده ۱۳۹ آئین نامه اجرایی سازمان زندان ها و اقدامات تأمینی و تربیتی نیز به موضوع آموزش محکومان اشاره و بیان می کند: «به منظور سوادآموزی، ارتقای سطح معلومات و جلوگیری از اتلاف وقت محکومان و همچنین تقویت اراده و پرورش فکر و استعداد های نهفته آنها آموزشی ببینند». «تصور غالب در این نظریه، آن است که علت جرم را می توان در ناکافی یا نامناسب بودن ابزارها یا فرصت های دستیابی به برخی هدفها نهفته دید. ابزارها یا فرصت هایی که ناکافی یا نامناسب بودن آنها در مقایسه با دیگر ابزارها و فرصت هایی آشکار می شود که در دسترس افراد دیگر جامعه قرار دارد. یکی از راهبردهایی که این نظریه، آن را در مسیر کاهش جرم مورد توجه قرار داده، دوباره جامعه پذیر نمودن بزه کار در خصوص هدفها، وسایل و شیوه های مرسوم اجتماعی است» (سلیمی، ۱۳۸۹، ۱۶۶). به لحاظ پیشگیری از جرم، نظریه های فشار از اقداماتی پشتیبانی می کند که هدف آن، گسترش فرصت های تحصیل، استخدام و دیگر فرصت های اجتماعی است؛ بنابراین، توجه به این موضوع در عرصه تدابیر

مفهومی است که بسیاری از زندانیان با آن بیگانه هستند؛ زیرا اغلب در پی آسان‌ترین راه برای رسیدن به آرزوهای خود بوده‌اند. درحالی‌که غایت تدابیر مؤسسه‌های حرفه‌آموزی و کاردرمانی این است که آنان را با طریق مشروع نیل به اهداف آشنا کنند. آن‌ها باید بیاموزند، همواره کوتاه‌ترین راه، مناسب‌ترین نیست، بلکه بهترین راه، مسیر مشروع، قانونی و از پیش تعریف‌شده آن است. از هر طریق به هدف رسیدن، صحیح نیست. هر انسانی باید برای تحقق آرزوهای خویش تلاش کند و تاوان کوتاهی او را نباید دیگران بپردازند. این مفاهیم همان است که در پرتو تقویت حس مسئولیت‌پذیری در مددجویان، آنان را آگاه می‌کند و در آموزش سبک صحیح زندگی کارساز است.

۵-۲-۳. آموزش‌های فرهنگی و تربیتی

هدف اصلی در ترتیب برنامه‌های مورد بحث، آموزش فرهنگ زندگی صحیح، با توجه به تمامی نیازهای روحی و روانی مددجویان در مؤسسه‌های حرفه-آموزی و کاردرمانی است. به بیان دیگر، هدف درونی-سازي ارزش‌های مورد قبول جامعه و خنثی کردن ضد هنجارهایی است که در بستر خانواده و در فرایند جامعه‌پذیری آنان، نهادینه و در قالب یک هنجار، تعریف شده است. بر این اساس در یک بستر آموزشی سالم، باید هنجارها جایگزین ضد هنجارها شوند. از این‌رو برنامه‌های فرهنگی که در راستای «فرهنگ‌سازی» شکل گرفته‌اند با یک دید همه‌جانبه،

فرد باقی می‌گذارد، فرصت فعالیت‌های مجرمانه را محدود می‌کند. افزون‌بر این آموزش یک حرفه شرافتمندانه تا اندازه زیادی در پیش‌گیری از تکرار جرم مؤثر است؛ زیرا فرد می‌تواند از طریق حرفه‌ای که در دوران مجازات آموخته است درآمد کسب کند و امور زندگی خود را بگذراند. مسئله دیگر توجه به اشتغال مددجویان است. بدیهی است در این صورت حس مفید بودن، عزت‌نفس و استقلال در مددجویان تقویت می‌شود و از گذران درآمدهای ناشی از آن، علاوه‌بر اینکه روش کسب درآمد مشروع به آن‌ها آموخته می‌شود، مشکلات مالی این دسته نیز تا حدودی برطرف می‌شود. از آنجاکه فقر اقتصادی یکی از عوامل خطر جدی در بزه‌کاری است، حرکت در مسیر پیش‌گیری رشدمدار، توجه به آن را نیز اقتضا می‌کند. در این راستا، مدیران مؤسسه‌های حرفه-آموزی و کاردرمانی با هماهنگی با کارگاه‌ها و کارخانه‌های تولیدی و صنعتی، زمینه اشتغال مددجویان را در محیط‌های مذکور فراهم می‌کنند که در این صورت دوران محکومیت مددجویان، در قالب رأی باز یا نیمه‌باز گذرانده می‌شود. درباره مددجویانی هم که امکان تغییر رأی آن‌ها وجود ندارد و در کانون به سر می‌برند، با در نظر گرفتن تمهیداتی امکان اشتغال آنان را در کانون فراهم کرده‌اند.

زندانیان در نتیجه حرفه‌آموزی یاد می‌گیرند از ماحصل دسترنج خویش استفاده کنند و دیگران را موظف به تحقق خواسته‌های خود ندانند. مادامی که تلاشی صورت نگیرد، مابه‌ازایی هم وجود نخواهد داشت. بنابراین تأکید بر این است که مفهوم تلاش در زندگی از این طریق منتقل شود. این همان

همیشه نباید در پی پیدا کردن مقصر در میان سایرین بود. افزون بر این باید بیاموزند در محیطی که زندگی می‌کنند در قابل خود، اطرافیان و جامعه مسئول هستند و وظایفی برعهده ایشان است.

۵-۲-۴. نظم و قانون‌پذیری

در فرایند توانمندسازی زندانیان، زندانیان باید با مفهوم نظم و تبعیت از آن آشنا شوند و چنین ارزشی در آن‌ها نهادینه شود؛ زیرا در پرتو آن، می‌توان اطاعت از قانون در اجتماع را به آن‌ها آموخت (صلاحی و دیگران، ۱۳۸۹، ۱۱۳). زندانیان باید از رویکرد فردگرایی مطلق خارج شوند و بپذیرند، اقتضای یک زندگی جمعی، پیروی از هنجارهای آن جامعه را می‌طلبد و بنابراین، لازمه یک زندگی سالم و موفق در اجتماع، تبعیت از قوانین، هنجارهای مورد قبول جامعه و احترام به حقوق دیگران است. بنابراین با آموزش و تمرین نظم در محیط کانون، آن‌ها را برای زندگی هنجارمند در جامعه آماده می‌کنند.

برخورداری از یک نظام تشویق و تنبیه اصولی، در درونی ساختن ارزش مذکور بسیار مؤثر است؛ زیرا در قالب شرطی‌سازی، مددجویان را به تبعیت هنجارها و قوانین کانون سوق می‌دهد. در این زمینه توجه به اصول روان‌شناسی نیز کارساز خواهد بود. روان‌شناسان رفتاری معتقدند شخصیت یک فرد، در طول زندگی و از خلال تعامل با دیگران فراگرفته می‌شود. «رفتارگرایان معتقدند افراد از طریق مشاهده چگونگی واکنش دیگران نسبت به رفتار آنان، رفتارها را یاد می‌گیرند. در ابتدا یک محرک یا تغییر در

سعی در بهبود سامانه رفتاری مددجویان دارند و اصولاً از اهمیت ویژه‌ای نیز برخوردار هستند.

پیش‌گیری رشدمدار، تربیت‌مدار است؛ یعنی: «درصد شخصیت‌سازی افراد است. به دیگر سخن، این پیش‌گیری با بهره‌گیری از تدابیر و اقدامات آموزشی-پرورشی بر سالم‌سازی فرایند رشد افراد تأکید دارد. از این‌روست که این پیش‌گیری تلاش می‌کند در روند شکل‌گیری شخصیت مجرمانه اختلال ایجاد کند و فرد را به سوی جامعه‌پذیری هدایت کند». بنابراین توجه به برنامه‌های تربیتی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است تا برنامه‌های اجرایی مؤسسات حرفه‌آموزی و کاردرمانی را در جهت اهداف پیش‌گیری رشدمدار قرار دهد. «زندانی در داخل زندان فرصت زیادی برای استفاده از فکر و قوه تخیل خود دارد. اگر این نیرو در جهت مثبت و در راه اصلاح او به کار گرفته نشود، قطعاً از این نیرو در جهت خلاف و ارتکاب بزه استفاده خواهد کرد» (مجیدی بیدگلی، ۱۳۸۷، ۲۷). تمامی برنامه‌های فرهنگی و تربیتی زندان، باید در راستای تغییر سامانه رفتاری و اخلاقی آن‌ها، با استفاده از برنامه‌ریزی منظم برای زندگی روزمره مددجویان باشد. یکی از برنامه‌های مهم و اصلی توانمندسازی زندانیان، باید مبتنی بر تقویت حس مسئولیت‌پذیری در مددجویان باشد؛ زیرا در پرتو تقویت چنین حسی به اعمال خود دقت خواهند داشت. آن‌ها باید بیاموزند که با تبعات عمل خود مواجه شوند و واقعیات ناشی از آن را بپذیرند (ولد و دیگران، ۱۳۸۰، ۳۱۸). ضمن اینکه باید به آن‌ها فهمانده شود آن‌ها مجاز به انجام هر کاری نیستند و مسئولیت اولیه اعمالشان به عهده خودشان است و

«زنانی که عمل ناشایست کنند، چهار شاهد مسلمان بر آن‌ها بخواهید؛ چنانچه شهادت دادند در این صورت او را در خانه نگاه‌دارید تا عمرشان به پایان رسد یا خدا برای آن‌ها راهی پدیدار گرداند». در آیه ۵ سوره توبه و آیه ۳۳ سوره مائده به مجازات زندان اشاره شده است. مجازات در اسلام برابر دستورهای قرآن، سنت نبوی و فقها و در رابطه با چگونگی جرم انجام می‌شود (سرخسی، ۱۴۱۴، ۲۱۱؛ الصمد، ۱۹۹۵، ۲۷). در صدر اسلام اکثر مجازات‌ها مانند قصاص، حدود، تعزیر و غیره پس از به اثبات رسیدن، به سرعت انجام می‌شد و احتیاج به زندان کمتر بود (ابن هشام، ۱۹۸۵، ۱۳۲؛ منشاوی، ۱۳۹۱، ۵۶)؛ اما به تدریج با توجه به مقتضیات زمان و با توجه به فتوحات مسلمانان و به اسارت گرفتن دشمنان از سویی و توسعه قلمرو اسلامی و ورود احزاب و جماعات مختلف در عرصه سیاسی و اجتماعی اسلامی، لزوم وجود زندان و توسعه زندان احساس شد.

قاعده وزر مهم‌ترین مبنای فقهی حمایت از خانواده زندانیان است. قاعده وزر یکی از قواعد فقهی استنتاجی است که می‌توان مفهوم آن را با اصل شخصی بودن مجازات‌ها در حقوق جزای عرفی منطبق دانست (محقق داماد، ۱۳۸۹؛ موسوی بجنوردی، ۱۳۸۲). در قرآن کریم آیات متعددی می‌توان یافت که درباره قاعده وزر وارد شده است. از جمله آن‌ها می‌توان به جمله «وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى» اشاره کرد که در آیه ۱۶۴ از سوره انعام بیان شده است: «بگو: آیا غیر خدا، پروردگاری را بطلبیم؛ درحالی که او پروردگار همه چیز است؟! هیچ کس، عمل (بدی) جز به زبان خودش، انجام نمی‌دهد و هیچ

محیط باعث برانگیخته شدن رفتار می‌شود. اگر یک واکنش مثبت، رفتار را تقویت کند، رفتار ادامه می‌یابد و سرانجام فراگرفته خواهد شد» (معظمی، ۱۳۹۲، ۱۹۲). تمام تدابیر تشویقی در زندان، با توجه به این موضوع است تا با تحریک و انگیزه‌مند ساختن آن‌ها به حسن خلق، چنین رفتاری در آن‌ها نهادینه شود. هرچند باید توجه داشت که نظام تنبیهی نباید برخلاف اصول انسانی باشد و حالت سزاگرایانه به خود بگیرد؛ بلکه باید در جهت آگاه ساختن مددجویان به اشتباه خود به کار گرفته شود تا از تبعات سوئی مانند تحقیر و لجاجت و پافشاری آن‌ها در تکرار آن، پیش‌گیری کند. شایان ذکر است فصل سوم آئین‌نامه اجرایی مؤسسات حرفه‌آموزی و کاردرمانی، به مقررات انضباطی و تشویقی مددجویان اشاره دارد و قواعدی را در این زمینه وضع کرده است.

۳-۵. مبنای حمایت از توانمندسازی زندانیان از

منظر فقهی

قبل از بررسی حمایت از توانمندسازی زندانیان از منظر فقهی لازم است به مجازات زندان از دیدگاه فقه پرداخته شود. قرآن کریم در آیات مختلف زندان را مطرح و یا در آیات دیگر موجود بودن زندان در اعصار و زمان‌های قبل را یادآوری کرده است. مفهوم کلمه زندان تحت عنوان یسجن، امسک، وقف در آیات متعدد قرآن کریم ذکر شده است. در آیه ۳۵ سوره یوسف آمده است: «آنگاه دلایل روشن پاک‌دامنی و عصمت یوسف را دیدند، باز چنین صلاح دانستند که یوسف را چندی زندانی کنند و به حبس فرستادند». و همچنین در آیه ۱۵ سوره نساء مقدر گردیده است:

آن، بدان اشعار دارد جلوگیری کند و گویا بعد از آنکه فرمود اگر بخواهد شما را می‌برد و مردمی دیگر می‌آورد و با این مشرکین را تهدید به هلاکت و فنا کرد، کسی می‌گوید: مشرکین آیات خدا را تکذیب کردند باید وزر گناه خود را بدوش بکشند، مؤمنین در این میان چه تقصیری دارند؟ آیا آن‌ها هم به جرم دیگران هلاک می‌شوند؟ جواب می‌دهد: «لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى» یعنی احدی وزر گناه دیگری را حمل نمی‌کند و سنگینی گناه هیچ‌کس بر شخص دیگری نیست، هرچند خویشاوند گناه‌کار باشد؛ پس معنای جمله «لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى»، این است که هیچ‌کس که حامل وزر و گناه باشد غیر از وزر و گناه خود وزر کسی دیگر را که آن نیز حامل آن است نمی‌کشد (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۷، ۴۸). طبرسی در مجمع‌البیان در تفسیر آیه مبارکه، واژه وزر را به معنای بار و سنگینی و حمل دانسته است و بیان می‌دارد: «مقصود از این عبارت این است که هیچ‌کس در روز قیامت بار گناهی را بر دوش نمی‌کشد؛ مگر آنچه را که خود مرتکب شده است و هیچ‌کس را به خاطر گناه دیگری بازخواست و مؤاخذه نمی‌کنند و مفهوم آیه دلالت دارد که خدای سبحان هیچ فردی را جز برای گناه خودش، بازخواست نمی‌کند و اگر کسی که از گناه، بارش سنگین شده است دیگری را به کمک بخواهد تا مقداری از بارش را بر دوش کشد آن دیگری هرگز پاسخ او را نمی‌دهد و به او کمک نمی‌کند» (طبرسی، ۱۳۷۷، ج ۵، ۲۱۵). بنابراین مطابق آیه ۳۸ سوره مدثر «هر فردی در گرو کارهای خودش است». آیه ۱۵ از سوره اسرا نیز بر قاعده وزر دلالت دارد: «هر کس هدایت شود برای خود هدایت یافته و آن کس که گمراه گردد به زیان خود گمراه شده است (و ضررش متوجه خود او است) و هیچ‌کس

گناه‌کاری گناه دیگری را متحمل نمی‌شود؛ سپس بازگشت همه شما به سوی پروردگارتان است و شما را از آنچه در آن اختلاف داشتید، خبر خواهد داد». در تفسیر و بیان شأن نزول این آیه آمده است که آیه در جواب جمعی از مشرکان کوتاه‌فکر نازل شده است که به خدمت پیامبر (ص) رسیدند و به ایشان گفتند: «و اتبعنا وعلینا وزرک إن کان خطأ»: «تو از آئین ما پیروی کن اگر بر خطا باشد، گناهان تو بر گردن ما». پیامبر در پاسخ می‌فرماید: «هیچ‌کس جز برای خود عملی انجام نمی‌دهد و هیچ گناه‌کاری بار گناه دیگری را بدوش نمی‌کشد» (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۸۴، ج ۶، ۸۵؛ کاسانی حنفی، ۱۴۰۶). طبرسی نیز در ذیل تفسیر آیه در جوامع‌الجامع می‌فرماید: «وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا»: «هیچ‌کسی کاری انجام نمی‌دهد جز به زبان خودش». سپس در ادامه می‌فرماید: «هیچ گناه‌کاری، بار گناه دیگری را بر دوش نمی‌گیرد». خلاصه معنای این آیه چنین است: «هیچ گناه‌کاری به گناه دیگری مؤاخذه نمی‌شود؛ بلکه هر کس با گناه خودش مؤاخذه می‌گردد» (طبرسی، ۱۳۷۵، ج ۲، ۲۸۹). در آیه ۱۸ از سوره فاطر نیز به قاعده وزر اشاره شده است: «هیچ گناه‌کاری بار گناه دیگری را بر دوش نمی‌کشد و اگر شخص سنگین‌باری دیگری را برای حمل گناه خود بخواند، چیزی از آن را بر دوش نخواهد گرفت، هرچند از نزدیکان او باشد! تو فقط کسانی را بیم می‌دهی که از پروردگار خود در پنهانی می‌ترسند و نماز را برپا می‌دارند و هر کس پاکی (و تقوا) پیشه کند، نتیجه آن به خودش باز می‌گردد و بازگشت (همگان) به سوی خداست». علامه طباطبایی در تفسیر المیزان ذیل آیه شریفه بیان می‌دارد که گویا این آیه می‌خواهد از توهمی که ذیل

خاص او (باردار بودن یا نبودن) و... که می‌تواند بر اعمال کیفر تأثیرگذار باشد توجه شود. اصل فردی کردن مجازات‌ها، حفاظت و توجه به خصوصیات خود محکوم را برعهده دارد؛ نه سایر اشخاص و اطرافیان محکوم را. درحالی‌که اصل شخصی بودن مجازات‌ها حفاظت و مصونیت دیگر اشخاص و نزدیکان مجرم را برعهده دارد و تفاوت آن‌ها در همین است (اردبیلی، ۱۳۸۶، ج ۲، ۶۳). «البته اگرچه در این اصل و قاعده، مجازات‌ها صرف اعمال کیفر در مورد بزه‌کاران را مورد توجه قرار می‌دهد؛ اما نباید نادیده انگاشت که به هر تقدیری مجازات مجرم نمی‌تواند نسبت به خانواده او بی‌اثر باشد» (نوربها، ۱۳۷۹، ۴۲۰). با استناد به این قاعده می‌توان رویکرد حمایت از خانواده زندانیان در راستای کاهش مشکلات آن‌ها از جمله مشکلات اقتصادی و معیشتی گام برداشت.

۴-۵. تأثیر توانمندسازی (اشتغال و حرفه‌آموزی) زندانیان بر اقتصاد خانواده

زندانی محلی است که در آن محکومانی که حکم آنان قطعی شده است با معرفی مقامات قضایی صلاحیت‌دار و قانونی برای مدت معین یا به‌طور دائم به‌منظور تحمل کیفر، با هدف حرفه‌آموزی، بازپروری و بازسازی نگه‌داری می‌شوند. زندان باید بستری برای اصلاح مجرم باشد که یکی از لوازم آن حرفه‌آموزی و توانمندسازی زندانی است. اشتغال و حرفه‌آموزی یکی از ابعاد مهم و تأثیرگذار توانمندسازی زندانیان است. آموزش یک حرفه و اشتغال در طول مدت حبس، علاوه بر آنکه می‌تواند برای زندانی زمینه یک زندگی بهتر در روزهای پس

بار گناه دیگری را به دوش نمی‌کشد، و ما هرگز (شخص یا قومی را) مجازات نخواهیم کرد؛ مگر آنکه پیامبری مبعوث می‌کنیم (تا وظائفشان را بیان کند).» علامه طباطبایی در تفسیر آیه می‌فرماید: «و هیچ نفسی بار گناه دیگری را نمی‌کشد، و آن‌طور که بعضی از اهل ضلالت می‌پندارند که اگر گمراهی کنند وزر گمراهی‌شان به گردن پیشوایان است و یا مقلدین می‌پندارند که مسئولیت گمراهی‌شان به گردن پدران و نیاکان ایشان است و خود مسئولیتی ندارند، سخت در اشتباهند». برخی از احادیث نیز مؤید قاعده وزر در اسلام است. حدیثی از پیامبر که در حج‌الوداع فرمودند: «رسول خدا فرمودند: هیچ‌کس به جرم پدر یا به جرم برادرش مورد مؤاخذه و مسئولیت قرار نمی‌گیرد» (خزاعی نیشابوری، ۱۳۷۵، ۱۹۳). در سیره ائمه نیز قاعده وزر قابل استناد و استنباط است: حضرت علی (ع) پس از ضربت خوردن توسط ابن‌ملجم مرادی به فرزندانش امام حسن و امام حسین می‌فرماید: «ای پسران عبدالمطلب نمی‌خواهم پس از مرگ من خون مسلمانی ریخته شود به بهانه اینکه بگویید امیر مؤمنین کشته شد. بدانید که نباید کس دیگری جز قاتل من کشته شود. هرگاه من در اثر یک ضربت شمشیر قاتل مردم شما هم به‌عوض آن تنها یک ضربت به او بزنید» (کلینی، ۱۳۶۳، ج ۱، ۱۲۱؛ شریف رضی، ۱۳۸۶، ۲۸۷).

در کل این قاعده در حقوق جزای امروزی با عنوان اصل شخصی بودن مجازات‌ها شناخته می‌شود. به‌موجب اصل فردی کردن مجازات‌ها، مجازات باید با شخصیت مرتکب متناسب باشد. بدین معنا که در نحوه کیفیت و کمیت مجازات به خصوصیات محکوم اعم از سن او، جنس او (مرد یا زن بودن)، وضعیت

اقتصادی و معیشتی صرف نیست؛ بلکه انسان از آن حیات می‌یابد و به معنای زندگی دست پیدا می‌کند. اشتغال و درگیری زندانی در فعالیت‌های برنامه‌ریزی شده، بیماری او را که موجب ارتکاب جرم وی شده است درمان خواهد کرد. فراهم کردن زمینه اشتغال و فعالیت مولد و پایدار و خودکفایی مددجویان، با هدف حفظ کرامت آنان، ایجاد امنیت اجتماعی، اقتصادی و مهم‌تر از آن، پیش‌گیری از تکرار مجدد جرم توسط آنان، اعطای وام خوداشتغالی یک اقدام اساسی است. قدیم‌ترین هدف از گماردن زندانی به کار همانا ارباب و ایجاد ترس در او برای پیش‌گیری از تکرار جرم بوده است. اما با گذشت زمان و پیشرفت‌هایی علمی و پیدایش مکاتب کیفری و آئین مذهبی به‌ویژه دانش کیفرشناسی و علم اداره زندان‌ها، به تدریج توجه بیشتر به کار زندانی برای اصلاح و تربیت زندانیان در زمان تحمل کیفر در زندان و نقش مثبت کار زندانی به‌عنوان عامل مؤثری در بازپروری زندانیان مورد توجه قرار گرفت. امروزه در اکثر قوانین جزایی و آئین‌نامه‌های امور زندان‌ها جنبه‌های مختلف تربیتی و اصلاحی و اقتصادی کار محکومان در زندان و خارج از آن پذیرفته شده است و در سیستم‌های مختلف کیفری جهان، مسئله کار زندانی، حق و با تکلیف برای زندانی و یا به‌صورت تلفیقی از حق و تکلیف در محیط زندان به مورد اجرا گذارده می‌شود. اشتغال به کار زندانیان در گردش مناسبات اقتصادی سهم به‌سزایی دارد و از جهات زیر حائز اهمیت است. نخست، درآمد حاصل از کار زندانی به او اجازه می‌دهد که نیازهای خود و خانواده‌اش را برطرف کند و نیز ضرر و زیان ناشی از جرم را به متضرر پرداخت کند و جوهی را نیز برای زمان خروج از زندان پس‌انداز کند. دوم، درآمد حاصل

از زندان باشد، می‌تواند از تلخی ایام مجازات بکاهد، اعتماد به نفس مجرم را به او بازگرداند و معیشت خانواده او را نیز تا حد زیادی تأمین کند. این رویکرد بر اقتصاد خانواده نیز تأثیرگذار است. در واقع، اشتغال یکی از مهم‌ترین اهداف سازمان زندان‌ها محسوب می‌شود؛ چنان‌که بیشتر هدف بنیاد، اشتغال مولد و غیر مولد ویژه مددجویان و کمک در راستای اجرای فعالیت‌های فرهنگی-تربیتی در زندان‌هاست. با سرمایه‌گذاری و ایجاد اشتغال زندانیان درون زندان، هم می‌توان زمینه اصلاح و تربیت آنان را فراهم کرد و هم از قبل اشتغال زندانیان کسب درآمد برای آن‌ها و خانواده‌های آن‌ها داشت (لطفی عزیز و دیگران، ۱۳۹۹). شغل و کار نه تنها زندانیان آزاد شده را با خانواده و جامعه آشتی و پیوند می‌دهد؛ بلکه مهم‌تر از آن باعث تقویت و پایداری فرد بر گرایش نداشتن مجدد به‌سوی بزه‌کاری است. اشتغال برای ادامه زندگی و بقای جامعه، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. عواقب بیکاری و ناتوانی زندانیان در کسب درآمد مناسب، برای ادامه زندگی و فقر تربیتی آموزشی، جزو عوامل مؤثر در بازگشت مجدد زندانیان به زندان است. شرط اولیه و اصلی بازگشت موفقیت‌آمیز زندانیان به‌سوی خانواده و جامعه‌ای که در آن زیست می‌کنند، داشتن حرفه و شغلی در اجتماع است که این امر، با توجه به وجود سوء سابقه کیفری و نداشتن مهارت‌های فنی به‌همراه ویژگی‌های شخصیتی و خانوادگی مددجویان، موانع بزرگی در راه اشتغال این گروه ایجاد کرده است (ستوده و دیگران، ۱۳۷۸، ۲۲۰). شاید در حقیقت هیچ عامل قوی و نیرومندی، توانا تر و قوی‌تر از شغل و کار، نتواند زندانی را به حیات و نشاط پیوند دهد و مانع بازگشت مجدد او به بزه‌کاری شود. زیرا شغل تنها یک منبع درآمد

می‌دهد. نبود حمایت و رهاسازی زندانیان آسیب‌های فردی و اجتماعی زیادی به بدنه جامعه وارد می‌کند که در مواردی قابل جبران نیست. به کار گماردن زندانی و ایجاد شغل و اشتغال زندانی در زمان تحمل کیفر حبس در زندان بسیار مهم است؛ زیرا اشتغال به‌عنوان پایه و اساس اصلی اصلاح و بازپروری زندانی فرصت مناسبی برای آموختن حرفه و شغل متناسب با استعداد زندانی برای وی ایجاد می‌کند. از سوی دیگر اشتغال زندانی می‌تواند بر بهبود وضعیت اقتصادی خانواده زندانیان تأثیرگذار باشد. سازمان‌ها و نهادهای دولتی می‌توانند در بحث حمایت‌های مادی، فرهنگی و اشتغال‌زایی زمینه‌های مناسب برای توانمندی زندانیان پس از آزادی را به‌وجود آورند و عاملی مؤثر در پیش‌گیری و مقابله با آسیب‌های اجتماعی آنان باشند.

۷. تقدیر و تشکر

از تمام عزیزانی که در تهیه و تدوین این پژوهش مساعدت و همکاری نمودند تقدیر و تشکر می‌شود.

۸. سپه‌نویسندگان

همه نویسندگان به‌صورت برابر در تهیه و تدوین پژوهش حاضر مشارکت داشته‌اند.

۹. تضاد منافع

در این پژوهش، تضاد منافی وجود ندارد.

از کار زندانیان به دولت در تأمین هزینه سنگین زندانیان و اداره این سازمان کمک می‌کند؛ به‌ویژه در شهرهای بزرگ که زندان‌ها بسیار گسترش یافته‌اند و به‌صورت شهرک‌هایی در دل این شهرها خودنمایی می‌کنند. مخارج سنگین ماهیانه برای هر زندانی که از طرف دولت پرداخت می‌شود تقریباً معادل حقوق ماهیانه کارمند عادی دولت است؛ بنابراین درآمد حاصل از کار زندانیان، دولت را در تأمین هزینه زندانیان یاری خواهد کرد.

۶. نتیجه‌گیری

نظام قضایی اسلام، بر اساس آیاتی نظیر آیه شریفه «وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى»، اصل مترقی شخص بودن مجازات‌ها را پذیرفته است. قاعده وزر یکی از قواعد فقهی استنتاجی است که می‌توان مفهوم آن را با اصل شخصی بودن مجازات‌ها در حقوق جزای عرفی منطبق دانست. از جمله آیه‌هایی که زیربنای این قاعده را تشکیل می‌دهند آیه «ولا تزر وازرة وزر آخری» است به این مفهوم که «هیچ‌کس بار گناه دیگری را به دوش نمی‌کشد». بر اساس اصل شخصی بودن مجازات‌ها خانوادگی زندانیان نباید به‌دلیل زندانی شدن سرپرست خانواده دچار مشقت و مشکلات اقتصادی شوند. یکی از روش‌های حمایت از زندانیان توانمندسازی آن‌ها؛ به‌ویژه در اشتغال و حرفه‌آموزی است. توانمندسازی فرایندی است که طی آن فرد از نیازها و خواسته‌های درونی و قابلیت‌های خودآگاه می‌شود و با هدف رسیدن به خواسته‌ها، توانایی‌های لازم را کسب می‌کند. فقدان آموزش و داشتن مهارت کسب و کار در میان زندانیان دربرند، آنان را پس از آزادی به‌سوی مشاغل کاذب سوق

منابع

فارسی

- اردبیلی، محمدعلی، حقوق جزای عمومی، جلد دوم، چاپ یازدهم، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۶.
- بهارلو، محمدرضا، «بررسی اشتغال زندانیان»، مجله گفتمان حقوقی، شماره‌های هفدهم و هجدهم، ۱۳۸۹.
- پوت واین، دیوید؛ سامونز، آیدن، روان‌شناسی و جرم، چاپ سوم، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۸۶.
- حسنی، رفیق، «تأثیر آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در میزان اشتغال زندانیان آزادشده استان کردستان»، مجله مهارت‌آموزی، شماره هفدهم، ۱۳۹۵.
- رستگاری‌نیا، ژیلا، «اختلالات روانی شایع در بین زندانیان و تأثیر اشتغال به کار در آن (کاهش آسیب)»، مجله اصلاح و تربیت، شماره هشتاد و چهارم، ۱۳۸۸.
- ستوده، هدایت‌الله؛ میرزایی، بهشته؛ پازند، افسانه، روان‌شناسی جنایی، چاپ دوم، تهران، آوای نور، ۱۳۷۸.
- سلیمی، صادق، جنایت سازمان‌یافته فراملی، چاپ اول، تهران، انتشارات صدرا، ۱۳۸۹.
- شریف‌الرضی، محمدبن حسین (۱۳۸۶)، نهج‌البلاغه، چاپ اول، تهران: پیام آزادی.
- شمس، علی؛ بوالهبری، جعفر، آموزش روان‌شناسی برای زندانیان، چاپ اول، مشهد، سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی، ۱۳۸۶.
- صلاحی، جاوید؛ امامی نمینی، محمود، دادرسی اطفال و نوجوانان بزه‌کار، چاپ اول، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۹.
- عبدالهی، بیژن، «توانمندسازی کارکنان: ابعاد و اعتبارسنجی بر اساس مدل معادلات ساختاری»، فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، شماره اول، ۱۳۹۱.
- غلامی، حسین، تکرار جرم، چاپ دوم، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۲.
- لطفی عزیز، اکبر؛ مرندی، سمیه؛ جامی، جواد، «تحلیلی بر کار زندانیان در نظام حقوقی ایران با نگاهی به اسناد بین‌المللی»، ماهنامه اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی کار و جامعه، شماره دهم، ۱۳۹۹.
- مجیدی بیدگلی، کبری، «آسیب‌های ناشی از مجازات زندان»، ماهنامه اصلاح و تربیت، شماره هفتاد و چهارم، ۱۳۸۷.
- محقق داماد، مصطفی، قواعد فقه (بخش جزایی)، چاپ اول، تهران، مرکز نشر علوم اسلامی، ۱۳۸۹.
- معظمی، شهلا، بزه‌کاری کودکان و نوجوانان، چاپ نهم، تهران، نشر دادگستر، ۱۳۹۲.
- منشاوی، عبدالامیر، زندان به روایت تاریخ، چاپ اول، تهران، انتشارات سازمان زندان‌ها، ۱۳۹۱.
- موسوی بجنوردی، سیدمحمد، فقه تطبیقی (بخش جزایی)، چاپ دوم، تهران، پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی، ۱۳۸۲.
- مهدوی، محمود، پیش‌گیری از جرم (پیش‌گیری رشدمدار)، چاپ اول، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۹۰.

- نوریها، رضا، زمینه حقوق جزای عمومی، چاپ چهارم، تهران، کتابخانه گنج دانش، ۱۳۷۹.
- ولد، جرج و دیگران، «جرم‌شناسی نظری»، چاپ اول، تهران، سمت، ۱۳۸۰.
- هادی‌زاده مقدم، اکرم، رحیمی فیل‌آبادی، فرج‌اله، کارآفرینی سازمانی، چاپ اول، تهران، انتشارات جانان، ۱۳۹۴.
- کاسانی حنفی، علاء‌الدین، بدائع الصنائع فی ترتیب الشرائع، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۰۶.
- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، جلد اول، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۳.
- مکارم شیرازی، ناصر و همکاران، (۱۳۸۴)، تفسیر نمونه، جلد ششم، قم: دارالکتب الاسلامیه.

لاتین

- Alvarez, S[A., Barney, J.B., (2007). Discovery and creation: alternative theories of entrepreneurial creation. Strategic Entrepreneurship. Journal, 1 (1), 11-26.
- Conger, Jay. & N. Kanungo, The Empowerment Process: Integrating Theory and Practice. Academy of Management Review. Vol.13, No. 3, 1988.
- Goldstein, A. The prepare curriculum: Teaching prosocial competencies. Champaign, IL: Research Press, 1989.
- Henderson, M., & Hollin, C. R..Social skills training and delinquency. In C. R. Hollin & P. Trower (Eds.), Handbook of social skills training, Volume 1: Applications across the life span. Oxford: Pergamon Press, 1989.
- Thomas, Kenneth, W., Betty, A. Velhouse, Cognitive Elements of Empowerment: An Interpretive Model of Intrinsic Task Motivation, Academy Of Management Journal, Vol.51, No.1,1995.

- هاوکینز، جی. دیوید و دیگران، (۱۳۸۲)، راهبر جوامع مراقب، چاپ اول، تهران: مؤسسه فرهنگی منادی تربیت.

عربی

- ابن‌هشام، جمال‌الدین، مغنی اللیب عن کتب الأعراب، دمشق، دار الفکر، ۱۳۹۸.
- خزاعی نیشابور، حسین بن علی بن محمد بن احمد، روض الجنان فی التفسیر القرآن، جلد هجدهم، مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۷۵.
- سرخسی، محمد بن احمد، المبسوط، بیروت، دار المعرفة، ۱۴۱۴.
- الصمد، واضح، السجون وأثرها فی الآداب العربیة، بیروت، المؤسسة الجامعیة، ۱۹۹۵.
- طباطبایی، سید محمدحسین، تفسیر المیزان، جلد هفدهم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۷.
- طبرسی، ابوعلی فضل بن حسن، تفسیر جوامع الجامع، جلد پنجم، بیروت، دار احیاء التراث، ۱۳۷۷.
- طبرسی، ابوعلی فضل بن حسن، تفسیر مجمع‌البیان، جلد دوم، تهران، مؤسسه انتشاراتی فراهانی، ۱۳۷۵.